

Кабінет Міністрів України», частини другої статті 52, частини третьої статті 53, частини другої статті 54 Бюджетного кодексу України в аспекті положень частини першої статті 93, частини другої статті 96, пункту 6 статті 116 Конституції України (справа про право законодавчої ініціативи щодо внесення змін до закону про Державний бюджет України) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 7. – Ст. 222.

8. Арбузкин А. М. Конституционное право зарубежных стран : учеб. пособие. – М. : Юрист, 2004 – с. 284

9. Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії і практики – Х. : Право, 2011. – 768 с.

10. Лавринович О. Шляхи удосконалення системи суб'єктів законодавчої ініціативи: досвід держав — учасниць ЄС та українські перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-914.html>.

11. Дахова І. І. Конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах. – Х. : Фінн, 2008. – 200 с

12. Марченко В.В. Конституційно-правовий статус уряду в країнах ЄС (на прикладі Франції, Федеративної Республіки Німеччини, Іспанії). – К. : Алерта, 2010. – 216 с.

13. Законодавчий процес і парламентська законодавча процедура в Україні (проблеми якості, рекомендації щодо вдосконалення в контексті європейської практики) : монографія / О. В. Скрипнюк, М. О. Теплюк, О. І. Ющик. – К., 2010. – 92 с

14. Тополянська Т. Конституційно-правовий статус суб'єктів права законодавчої ініціативи за українським законодавством // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. . – 2007. – № 77–78. – С. 78.

15. Рудик П. А. Конституційна реформа в Україні: проблеми та перспективи. – К. : Атіка, 2006. – 256 с.

16. Журавський В. Український парламентаризм на сучасному етапі: теоретико-правовий аспект. – К., 2001. – 248 с.

17. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. – К. : Парламентське вид-во, 1999. – 247 с.

18. Збери 100 тис. підписів і отримай право законодавчої ініціативи через Кабмін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maidan.org.ua/2012/04/zbery-100-tys-pidpysiv-i-otrymaj-pravo-zakonodavchoji-initsiatyvy-cherez-kabmin/>.

УДК 342.415

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLE OF EQUALITY AS THE GUARANTEE OF REALIZATION THE RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN AND THE CITIZEN

Мілова Т.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правознавства факультету історії та права

Кіровоградського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

Стаття присвячена висвітленню поняття та змісту конституційного принципу рівності як нормативно-правової гарантії реалізації прав та свобод людини і громадянина. Проаналізовано різні підходи вчених щодо визначення поняття та структури даного принципу. Розкрито деякі аспекти забезпечення конституційного принципу рівності у реалізації окремих прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Ключові слова: рівність, принцип рівності, права та свободи людини і громадянина, гарантії прав та свобод, нормативно-правові гарантії прав та свобод, гендерна рівність.

Статья посвящена освещению понятия и содержания конституционного принципа равенства как нормативно-правовой гарантии реализации прав и свобод человека и гражданина. Проанализированы разные подходы ученых относительно определения понятия и структуры данного принципа. Раскрыты некоторые аспекты обеспечения конституционного принципа равенства в реализации отдельных прав и свобод человека и гражданина в Украине.

Ключевые слова: равенство, принцип равенства, права и свободы человека и гражданина, гарантии прав и свобод, нормативно-правовые гарантии прав и свобод, гендерное равенство.

The article is dedicated to covering the concept and content of the constitutional principle of equality as the normative and legal guarantees of realization of rights and freedoms of the human and the citizen. There were analyzed various approaches of the scientists concerning the definition of the notion and structure of this principle. There were some aspects revealed concerning realization of the constitutional principles of equality in realization of certain rights and freedoms of the human and the citizen in Ukraine.

Key words: equality, principle of equality, rights and freedoms of the human and the citizen, guarantees of rights and freedoms, normative and legal guarantees of rights and freedoms, gender equality.

Постановка проблеми. Одним із головних ціннісних орієнтирів у формуванні розвиненої демократичної, правової та соціальної держави є права і свободи людини і громадянина. За Основним Законом України, саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Дієві юридичні механізми, які дозволяють окремим особам, різним соціальним групам, громадянському суспільству загалом повною мірою реалізувати свої конституційні права і свободи, тривалий час залишається однією з найактуальніших проблем у вітчизняній юридичній науці.

В умовах сучасного процесу узгодження норм міжнародного та національного права важливого значення набувають основоположні принципи права, які у той же час виступають нормативно-правовими гарантіями реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина. Фундаментальну роль серед юридичних норм-принципів займає принцип рівності, що дозволяє

з точки зору права урівноважити можливості людини та визначає сутність і спрямованість правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми юридичних гарантій прав та свобод людини і громадянина були предметом дослідження такими вченими, як: С. С. Алексєєв, В. Д. Бабкін, М. В. Баглай, Б. С. Ебзєєв, Л. І. Глухарєва, С. Д. Гусарєв, Т. М. Заворотченко, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. М. Кудрявцев, С. Л. Лисенков, Н. М. Оніщенко, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, О. Ф. Фрицький, Ю. С. Шемшученко та інші.

Висвітленню принципу рівності як основоположного принципу права присвячені роботи С. Б. Боднара, Г. Кельзена, Д. Ллойда, С. П. Погребняка, І. К. Полховської, Дж. Ролза, Т. І. Фулей та інших. Однак розгляд питання щодо принципу рівності саме як гарантії конституційних прав та свобод людини і громадянина на вітчизняному рівні розглянуті лише фрагментарно.

Мета запропонованої наукової статті полягає у проведеному аналізі наукових праць та чинного законодавства щодо місця і ролі принципу рівності як нормативно-правової гарантії у забезпечення прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі при характеристиці означеного принципу використовуються такі дефініції як «рівність», «рівноправність» чи «рівноправ'я». У цьому аспекті, слушною є точка зору І. К. Полховської про те, що поняття «рівність» і «рівноправність» не тотожні, але тісно взаємопов'язані категорії. Рівність – надзвичайно складне й багатоаспектне явище, яке можна розглядати у правовому, економічному, політичному, філософському та інших аспектах. Рівність є ширшим поняттям за рівноправність й включає останню [1, с. 8-9].

Розглядаючи означені поняття з точки зору конституційного права, видається доцільним звести їх до наступних значень: рівність передбачає однакове юридичне становище людини і громадянина перед законом, іншими словами рівність усього спектру прав та обов'язків у всіх осіб, тоді як рівноправність означає виключно рівність лише прав і свобод людини. Отже, принцип рівності по своєму змісту є ширшим поняттям, розкриваючи незаперечну єдність прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. В сучасній конституційно-правовій літературі часто-густо ці поняття використовуються як синоніми [2, с. 461]. Такий підхід може мати місце, проте він не є виправданим при застосуванні поняття «рівноправності» чи «рівноправ'я» при фактичному аналізі принципу рівності, оскільки тоді зміст поняття буде ширшим за форму його вираження.

Відповідно до ст. 21 та ст. 24 Конституції України, принцип рівності означає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності і правах, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Проголошується також рівність прав жінки і чоловіка, так звана гендерна рівність. Особливо конституційною нормою проголошується рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від народження у шлюбі чи поза ним (ст. 52 Конституції).

Конституційний принцип рівності належить до групи юридичних нормативно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина, зокрема, до так званих норм-принципів. Норми-принципи – це незаперечні вимоги загального характеру, керівні засади (ідеї), що прямо закріплені в Конституції України та іншими законами, які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування і розвитку особистості в суспільстві з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина [3, с. 64].

Отже, закріплення даного принципу в Основному Законі спрямоване на забезпечення прав і свобод людини і громадянина шляхом гарантування для всіх осіб однакових можливостей для реалізації конституційних прав і свобод, а також забезпечення рівності всіх перед законом і судом.

Досить вдалою, на нашу думку, є конструкція принципу рівності в сучасному праві. Вона описується за допомогою формули «диференційована рівність з можливістю позитивних дій» і виходить з того, що всі, хто знаходиться в однаковому становищі, мають рівні права, свободи та обов'язки й є рівними перед законом і судом; але права, свободи та обов'язки є різними, коли право враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами або створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб з метою компенсації існуючої фактичної нерівності [4, с. 8]. Це так звана «формальна» або нормативно-правова рівність.

Практична ж реалізація рівності можливостей, як вказує С. Б. Боднар, можлива через створення двох систем:

1) винятків із загального режиму правового регулювання для окремих учасників суспільних відносин; 2) організаційних засобів, необхідних для реалізації прав та обов'язків суб'єктів правовідносин [5, с. 10].

Незаперечним є той факт, що нормативно-правова гарантія рівності надає однакові можливості всім, проте вона сама по собі не здатна забезпечити рівність фактичну, яка залежить від великої кількості чинників – політичних, економічних, соціальних, духовних тощо.

Проголосивши фундаментальний принцип рівності, задекларувавши його в Конституції, держава тим самим взяла на себе обов'язок спрямовувати свою діяльність на забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, створивши для цього рівні можливості.

Одним з найважливіших вимірів рівності у вітчизняному суспільстві, поряд з нормативно-правовою рівністю набуває так звана «економічна рівність», тобто хоча б відносна рівність матеріальних благ в умовах існування [6, с. 48]. Для демократичного суспільства реалізація людиною своїх прав та свобод на основі принципу рівності в умовах певної економічної (соціальної) нерівності є цілком нормальним явищем. Інша справа, коли соціальна напруга у суспільстві велика, економічна нерівність стає суттєвою та має тенденцію до постійного зростання. Така ситуація свідчить про те, що принцип рівності у більшості випадків носить виключно декларативний характер. Таким чином, стан економічної рівності громадян може бути показником якості та системності чинного законодавства у сфері прав людини, а також свідчити про ефективність реалізації прав та свобод людини і громадянина в країні.

На сьогоднішній день в умовах глобалізації активно посилюється матеріальна нерівність, при цьому можливість особи реалізувати свої права досить часто залежить від матеріальних чинників. Слід погодитися з думкою М. М. Марченко щодо того, що глобалізація не вирішує проблему соціальної і, тим паче, матеріальної рівності людей. Навіть більше того – глобалізація породжує крайнощі у сфері матеріальної нерівності [7, с. 365]. В таких умовах національній державі важливо забезпечити не лише юридичні гарантії рівності, але й необхідно зробити суттєві зусилля у матеріальній сфері. Це, зокрема, реальне забезпечення громадянам прожиткового мінімуму; розвиток соціальної забезпечення; забезпечення безоплатної (але ефективною та сучасною) медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я; безпечне для життя і здоров'я довкілля тощо.

Як бачимо, найбільш гостро проблеми реалізації конституційного принципу рівності проявляються у забезпеченні соціальних та економічних прав та свобод людини і громадянина. Причому, закріплення окремих конституційних положень у цій сфері відрізняються не тільки декларативністю, а й нерідко змістовою недостатністю. Наприклад, ст. 48 Конституції України зазначає, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. У той самий час, коли ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права закріплює не лише визнання права кожного на достатній життєвий рівень, але й «на неухильне поліпшення умов життя» [8]. Отже, на міжнародному рівні йдеться не лише про декларування права, але й про вказівку на його гарантування.

Як точно зауважує Т. Шаповал, що відсутність або неналежне оформлення конституційних гарантій прав (зокрема соціально-економічних) могло бути частково «компенсоване» у спеціальних законах, присвячених реалізації цих прав, але й вони характеризуються декларативністю та недостатністю. До того ж забезпечення таких прав часто-густо знаходиться поза необхідною «матеріальною

участю» з боку держави, і влада сприймає їх з позиції досить умовно обгрунтованої доцільності [9, с. 55].

Головне завдання політики правової та соціальної держави передбачає реальне зменшення впливу тих чи інших обставин на існуючу нерівність, створення умов, за яких є можливим вільний та всебічний розвиток кожної людини.

Спираючись на положення Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року до сутності принципу рівності як гарантії прав та свобод особи слід також віднести:

- заборону встановлювати різницю у правах людини на основі економічного, політичного або міжнародного статусу країни чи території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенитеті; (ч. 2 ст. 2);

- вимогу забезпечення рівного захисту від будь-якої дискримінації, від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (ст. 7);

- забезпечення ефективного поновлення особи у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8);

- гарантування людині на основі повної рівності того, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом (ст. 10) [10].

Окремою складовою конституційного принципу рівності є рівність прав жінки і чоловіка. Конституція України надає рівні умови для розвитку кожної особистості, можливості застосування нею своїх здібностей у всіх сферах на власну користь. Рівність прав жінки і чоловіка, тобто гендерна рівність, забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї тощо. Гендерна рівність одночасно включає три компоненти: рівність прав, рівність можливостей та рівність результатів [11, с. 379-380]. На досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства направлений Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Цим законом запроваджується обов'язкове здійснення гендерно-правової ек-

пертизи чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів. Важливим у цьому аспекті безперечно є необхідність у використанні авторитетних наукових досліджень провідних юристів-теоретиків і практиків, що, на превеликий жаль, на практиці застосовується дуже рідко.

Попри нормативне закріплення рівності прав жінок та чоловіків в українському суспільстві зберігаються прояви прямої та непрямой дискримінації жінок, на що не раз вказував Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок. Це стосується рівня оплати праці у галузях, де домінує праця жінок, високого рівня безробіття, особливо серед жінок старшого віку, проявів побутового насильства, випадків торгівлі жінками, істотної диспропорції участі жінок в органах державної влади та місцевого самоврядування на керівних посадах, а також в парламенті країни [12, с. 12]. Останніми роками науковці акцентують увагу й на проблемі захисту прав чоловіків, зокрема, це пов'язано з суттєвим зниженням середньої тривалості життя чоловіків, втрата репродуктивного здоров'я, складність у адаптації до соціального життя в умовах кризових явищ, частими є випадки трудового каліцтва серед чоловіків тощо. Означені проблеми у сфері гендерної рівності як складової загального принципу рівності потребують свого практичного вирішення на державному рівні.

Висновки. Конституційне закріплення принципу рівності у вітчизняному законодавстві з точки зору міжнародної практики такого закріплення є цілком достатнім, норми чинного законодавства України відповідають нормам міжнародного права. Однак, як доводить практика, у якості виключно юридичної гарантії принцип рівності навряд чи зможе повною мірою забезпечити рівність прав і свобод людини і громадянина у реальному житті. Нормативному закріпленню змісту даного принципу при реалізації більшості прав та свобод (соціальних, економічних, культурних тощо) притаманна значна кількість оціночних категорій, що дає широкі можливості для довільного їх тлумачення державою. Така ситуація сама по собі побічно сприяє проявам різного роду дискримінаціям. Очевидно, що для ефективного гарантування рівних можливостей людини та громадянина в Україні крім юридичних гарантій, потрібні також сприятливі умови у вигляді економічних, політичних та духовних гарантій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / І. К. Полховська. – Харків, 2007. – 18 с.
2. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 568 с.
3. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Заворотченко Тетяна Миколаївна. – К., 2002. – 222 с.
4. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 / С. П. Погребняк. – Харків, 2009. – 37 с.
5. Боднар С. Б. Рівність як категорія філософії права : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / С. Б. Боднар. – Львів, 2010. – 23 с.
6. Оніщенко Н. Захист прав і свобод людини в Україні / Н. М. Оніщенко // Право України. – 2009. – № 4. – С. 47–54.
7. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации / М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 2009. – 400 с.
8. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [упоряд. Ю. К. Качуренко]. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 24–36.
9. Шаповал Т. Основні права і свободи в механізмі конституційного регулювання / Т. Шаповал // Юридична Україна. – 2010. – № 10. – С. 53–57.
10. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [упоряд. Ю. К. Качуренко]. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 18–24.
11. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія [кол. авторів; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука за ред. В. В. Копейчикова]. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 424 с.
12. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні / Н. Карпачова // Право України. – 2009. – № 4. – С. 4–21.